

ПРЕБРОЯВАНЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ЧИНОВНИЦИ И СЛУЖЕЩИ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 1896, 1904 И 1911 ГОДИНА

Соня Златанова*

Органите на управлението на държавата винаги са били, са и ще бъдат обект на специално внимание от страна на държавата. Това е така, защото посредством функционирането на тези органи на практика се осъществява цялостното обществено, политическо, културно и икономическо ръководство, както и дейността по отбраната и държавната сигурност на страната.

Числеността, съставът и структурата на държавните органи на управлението са обект на изучаване от страна на статистиката на управлението, за която може да се твърди, че е почти толкова стара, колкото са и самите държавни институции, за които се е налагало събиране на необходимите сведения.

За организирана статистика на управлението в България може да се говори едва в края на XIX век. Това е период, в който младата българска държава усилено изгражда своя апарат на управление по модели, заимствани от развитите европейски държави. За създаването и поддържането на този управленски апарат са необходими средства, които изцяло се осигуряват от държавния бюджет. Оскъдният бюджет на още неукрепналата и млада българска държава налага много прецизно и пестеливо изразходване на финансовите ресурси. Именно това е обстоятелството, което дава

---

* Младши експерт в отдел „Публикации, библиотека и дигитални продукти“, Национален статистически институт; e-mail: SZlatanova@nsi.bg.

отражение върху насоките на развитие на статистиката на управлението в България през този период. Статистическите изследвания в областта на управлението се ориентират към осигуряването на подробни статистически данни преди всичко за необходимите и изразходваните средства за заплати на лицата, заети в различните органи на управлението на държавата.

Преброяване на държавните чиновници и служещи през 1896 година

На 1 март 1896 г. официалният държавен статистически орган на България - Статистическото бюро, провежда първото преброяване на държавните чиновници и служещи в Българското княжество. Съгласно приетата методология на преброяването за държавни чиновници се считат лицата, назначени на обществена служба, които изпълняват административна, канцеларска или ръководно-техническа работа. За служещи се считат лицата, които също са назначени на обществена служба, но полагат предимно технически труд като пазачи, прислужници и други.

Първото преброяване се провежда въз основа на княжески указ, издаден по предложение на министъра на търговията и земеделието с предварителното одобрение на Министерския съвет. Инициативата е на тогавашното Статистическо бюро. Мотивите са изложени в доклад към споменатия указ, в който пише: „По примера на другите държави и у нас се явява нуждата за едно общо преброяване на всичките държавни чиновници в княжеството. От такова едно преброяване, няма съмнение, ще се получат данни за материалното положение на чиновниците и тяхното интелектуално състояние. Нуждата от тези данни става още по-належаща сега именно, защото става въпрос за стабилното уреждане на положението на чиновниците“. Планът за преброяването е изготвен от Статистическото бюро и обхваща само държавните чиновници и служещи без духовенството.

Преброяването през 1896 г. обхваща предимно чиновници и служещи, които се водят на щат към тогавашните осем министерства и още четири други ведомства.

Според преброяването чиновниците и служещите са разпределени по следните признаци:

- Учреждения и образование;
- Месторождение, държавите, в които са получили образованието си, и чуждите езици, които говорят;
- Настоящите им годишни заплати, настоящите им служби и семейното им положение;

- Възраст, прослужени години и брой на уволненията им;
- Местослужене, майчин език, вероизповедание и поданство;
- Първите и настоящите им служби;
- Занятия.

Назначените към датата на преброяването държавни чиновници и служещи в министерствата и ведомствата се наблюдават според размера на работната заплата в общо 19 групи. Освен броя на държавните чиновници и служещи, които се разпределят според размера на получаваните от тях годишни заплати, при това преброяване се наблюдава и сумата на годишните заплати, както и средната годишна заплата на чиновниците и служещите, включени във всяка една от 19-те групи заплати. Към датата на преброяването се наблюдава и броят на вакантните длъжности в държавната администрация, защото на практика е налице потенциалната възможност от средствата за незаетите длъжности да се реализират икономии в годишния бюджет на държавата, ако тези длъжности останат вакантни през цялата година.

Данните от преброяването през 1896 г. показват, че е акцентирано преди всичко върху заплатите на наблюдаваните лица, като са събрани и обработени твърде подробни за времето си статистически сведения. Броят на държавните чиновници и служещи по министерства е посочен в Приложение 1. *Брой на държавните чиновници и служещи по години на преброяванията и по министерства.*

Преброяване на държавните чиновници и служещи през 1904 година

Второто преброяване на държавните чиновници и служещи в България Дирекцията на статистиката провежда към 1 юни 1904 г., точно осем години след първото им преброяване. Характерно за това преброяване е това, че по принцип то се извършва по същата програма, по която е проведено и първото преброяване. Признаците на наблюдение са същите като изброените вече за преброяването през 1896 г., като през 1904 г. са включени и няколко нови признака, по които се наблюдават държавните чиновници и служещи. Тези признаци са:

- Възраст в навършени години;
- Трудов стаж;
- Уволнявани и неуволнявани от служба като държавни чиновници.

За отбелязване е, че по признака „възраст в навършени години“ наблюдението се извършва по единични възрасти от 12 до 70 години. По аналогичен

начин се решава и въпросът при признака „трудов стаж“, който също се наблюдава по единични години - от 1 до 27 години.

В резултат на разширяването на програмата с тези няколко нови признака при това преброяване в сравнение с първото през 1896 г. се постига значително по-добра характеристика на лицата, заети в отделните органи на държавното управление на страната. Особено ценни в случая са данните, отнасящи се до възрастовия състав на държавните чиновници и служещи, разработени в комбинация с данните за състава им по трудов стаж като такива. При положение, че продължителността на трудовия стаж по определена професия се приеме като един от основните компоненти на квалификацията, то очевидно е, че със събирането и разработването на тези статистически данни Главната дирекция на статистиката си е поставила за цел да изучи до определена степен и квалификацията на заетите лица в органите на държавното управление. Броят на държавните чиновници и служещи по министерства е посочен в Приложение 1. *Брой на държавните чиновници и служещи по години на преброяванията и по министерства.*

Преброяване на държавните чиновници и служещи през 1911 година

Потребностите от все по-пълни и по-подробни статистически данни, отнасящи се до органите на държавното управление, непрекъснато нарастват и това дава основание на Главната дирекция на статистиката да проведе трето преброяване на държавните чиновници и служещи.

На 1 април 1911 г. се извършва третото преброяване, което е предприето от Главната дирекция на статистиката по решение на Върховния статистически съвет и по повод искането на Парламентарната комисия за щатове на чиновниците, избрана от XIV обикновено народно събрание, която се е опитала безуспешно да събере данни за чиновниците направо от министерствата чрез списъци и ведомости.

Първото и второто преброяване обхващат само държавните чиновници и служещи, докато третото обхваща държавните, окръжните и общинските чиновници и служещи, както и духовенството. Планът за организацията на преброяването е разгледан и одобрен от Върховния статистически съвет. Програмата му повтаря изцяло програмите на предходните две преброявания с допълнително разширени признаци и голямо разнообразие на показателите, по които се извършва наблюдението на лицата, заети в органите на държавното управление.

Целта на преброяването е да се съберат сведения за онези факти, чрез които е възможно да се определи както функционирането на чиновниците, така и условията, при които те работят и се развиват.

Обект на преброяването са чиновниците и служещите в държавните и изборните учреждения. Чиновници и служещи са лицата, назначени на определена служба, при която те изпълняват държавно-обществена функция срещу определена и постоянна заплата. Лицата, които получават временно възнаграждение, не се считат за чиновници. Духовенството от официалното вероизповедание под ръководството на Светия синод, макар да представлява особен род служба и пожизнено звание, също е обект на преброяването, тъй като засяга държавния бюджет.

За чиновници и служещи са броени съдебните пристави и техните служещи, стажантите при съдилищата и училищата в Царството, както и учителите, които получават заплата си на час.

Във военното министерство са броени всички офицери и нисши чинове. Не са броени войниците, които отбиват военната си служба, и всички по-висши чинове, които не се намират на свръхсрочна служба.

От духовенството са преброени всички митрополити, епископи, архимандрити, свещеници и дякони.

Чиновниците от Народната, Земеделската и Кооперативната банка, както и онези от търговските камари, също са преброени, независимо че получават заплатите си по особени бюджети.

Методът и при трите преброявания е един и същ. Сведенията се дават лично от всеки чиновник и служещ. Личните карти, по които се събират сведенията, се подготвят и изпращат от Дирекцията на статистиката.

При преброяването през 1911 г. личните карти за събиране на данните са разпратени до градските общини, околийските управления, окръжните управители, подведомствените органи на министерствата на народното просвещение и на войната, както и до централите на останалите министерства.

Броят на държавните чиновници и служещи по министерства е посочен в Приложение 1. *Брой на държавните чиновници и служещи по години на преброяванията и по министерства.*

Публикациите с резултатите от преброяването на държавните чиновници и служещи са двуезични - на български и френски език, и са налични в библиотеката на Националния статистически институт.

Приложение 1

Брой на държавните чиновници и служещи по години на преброяванията и по министерства

Наименование на министерствата	Година		
	1896	1904	1911
Министерство на вътрешните работи	5187	5225	1035
Министерство на финансите	2581	3364	2603
Министерство на правосъдието	2424	2701	1251
Министерство на просвещението	966	1860	5768
Министерство на обществените сгради, пътищата и съобщенията	3167	5359	4192
Министерство на външните работи	118	224	409
Министерство на търговията и земеделието	1757	2751	2399
Министерство на войната	4309	6455	2804
Всичко	20509	27939	20461

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Резултати от преброяването на държавните чиновници и служаци в Княжество България на 1 март 1896 година (1896). С., Статистическо бюро, Държ. печатница, 154 стр.

Резултати от преброяването на държавните чиновници и служаци в Княжество България на 1 юни 1904 година (1908). С., Статистическо бюро, Печатница „Балкан“, 358 стр.

Статистика на чиновниците и служащите при държавните и изборните учреждения към 1 април 1911 година (1918). С., Главна дирекция на статистиката, Държ. печатница, 191 стр.

100 години българска държавна статистика (1881 - 1981) (1984). КЕССИ при МС, Издателство и печатница при КЕССИ при МС, 396 стр.